

sista åren af Fredriks regering, begagna hans namnstämpel. Då dertill kom den personliga förödmjukelse, som ständerne beredde drottningen genom inventeringen af kronjuvelerne, i anledning af ett rykte att hon skulle pantsatt dem i Hamburg, för att skaffa sig medel till befrämjande af sina ändamål, anlades under hennes auspiciel planen till en sammansvärjning. Meningen var att bemäktiga sig artillerigården och derpå marschera mot slottet, hvarest konungen då skulle ställa sig i spetsen för rörelsen. Emedlertid skulle de inflytelserikaste af rådet och riksdagsmännen arresteras och riksdagen afblåsas. Men alltför många invigdes i denna plan, att hemligheten skulle kunna bevaras. Den 21 Juni 1756, samma natt sammansvärjningen skulle utbryta, upptäcktes allt genom en af deltagarne, gardeskorporalen Schedvin, och ännu en gång såg hufvudstaden, liksom i Christian Tyranns dagar, sina ädlaste söners blod flyta på dess torg. Öfversten för lifregementet till häst, grefve Erik Brahe, hofmarskalken friherre Gustaf Jakob Horn och tvenne officerare, Stålsvärd och Puke, blefvo den 23 Juli halshuggne på Riddarholmen. 3 dagar derefter förnyades detta uppträde med underofficerarne Mozelius, Christiernin, Escolin och löparen Ernst. Men rådets och ständernes hämd var ännu icke stillad. Ännu trenne personer, riksdagsmannen Lars Larsson, löjtnanten Erik Sahlfelt och borgaren i Köping Hellberg, blefvo dömda till döden, och icke mindre än 53 personer dessutom till landsflykt, fästning, schavottering, böter och afbön. Öfversten grefve Hård och lagmannen baron Wrangel räddade endast genom en skyndsamt flykt lifvet.

1759 öfvergick en förskräcklig eldsvåda Södermalm. Vid detta tillfälle lades Maria kyrka tillika med 300 egendomar deromkring i aska.

Genom de tilltagande partistriderne, då det ena partiet oupphörligt nedref hvad det andra uppbyggt, alstrades snart en allmän nöd. För att afhjelpa denna ville konungen sammankalla en riksdag, men rådet sätte sig deremot. Då nedlade konungen regeringen den 15 December 1768. Rådet ville ännu tredskas, men då presidenterne i kollegierne och cheferne för garnisons-trupperne förklarade att de, enligt regeringsformens föreskrift, skulle lyda konungen och rådet, men icke det sednare ensamt, måste det slutligen gifva med sig. Riksdagskallelse utfärdades och konungen återtog regeringen. Vid denna riksdag, som 1769 börjades i Norrköping, afsattes till en början 10 riksråder och det var all utsigt att konungamakten skulle återvinna hvad den 1720 förlorat, då riksdagen plötsligen förflyttades till hufvudstaden och genom ständernes oenighet nästan alla fördelar så väl för konungen som landet gingo förlorade. Ej långt derefter, den 12 Februari 1771, afled Adolf Fredrik af slag, och Gustaf III uppsteg på tronen.

Gustaf var dock ej den, som nöjde sig med att vara en skuggkonung. Den 19 Augusti 1772 lät han, sedan han genom ett eldigt tal vid vaktparaden försäkrat sig om så väl officerarnes som gemenskapens medverkan, arresteras rådet. Han red nu omkring till de i hufvudstaden förlagde trupper, hvilka genast förklarade sig för honom och svuro honom trohet. Nu utdelades ammunition till soldaterna, kanoner planterades framför slottet, på torgen och vid stadens tullar, igenom hvilka ingen utsläpptes. Arrestering af rådets förnämsta anhängare företogs derpå. Amiralitetet på Skeppsholmen, hvilken genom en vindbrygga var fullkomligt afstängd från hufvudstaden, lät försäkra honom om sin trohet, på rådhuset, der magistraten församlat sig, emottog han dess trohetsed, och redan vid middagstiden, då han återvände till slottet, var han nästan lika enväldig konung som Carl XII. En ny regeringsform antogs af ständerne på rikssalen den 21 Augusti, och dessa tackade få dagar derefter konungen i de mest smickrande ordalag för det han med egen lifsfara räddat fäderneslandet.

Vid 1778 års riksdag utnämnde konungen landtmarskalk och talmän, hvilken rättighet konungen icke egt sedan 1719. At den nyfödde kronprinsen Gustaf Adolf anslogo ständerne 42 tunnor guld till faddergåfva. Glädjefesten vid detta tillfälle förvandlades dock genom en förfärlig olyckshändelse till en sorgeshögtid för många af hufvudstadens invånare. En salong af bräder var uppförd framför Castenhof och det näst intill stötande huset, för att der gratis utdela mat och vin åt folket, men trängseln blef snart så stor, att, utom de mer eller mindre skadades antal, 64 personer tillsatte lifvet. Genom list och våld genomdref Gustaf III den 27 April 1789 införandet af en ny regeringsform under namn af Förenings- och Säkerhetsakten. Missnöjet mot konungen tilltog genom denna godtyckliga handling allt mer, så väl hos folket som adeln. Detta urartade till det gräsliga mordförsök, som på en maskerad i operahuset den 16 Mars 1792 utfördes mot honom. Gustaf III afled den 29 i samma månad. Konungamördaren, kapitenen Jacob Johan Ankarström, blef dömd att 3 dagar å rad först på serskilda ställen schavottera 2 timmar, sedan afstraffas med 5 par spö, samt derpå mista högra hand, halshuggas och steglas. Ankarström utstod äfven schavottering och spöslitning på Riddarhustorget den 19 April, på Hötorget den 20, på Nytorget den 21, och afrättades slutligen den 27.

Hertig Carl af Södermanland, Gustaf Adolfs farbror, öfvertog regeringen under minderårigheten. En sammansvärjning upptäcktes emot det dåvarande regeringssättet, för hvilken general Armfelt, Gustaf III:s fordne gunstling, stod i spetsen. En mängd personer voro deri invecklade. Armfelt dömdes såsom riksförrädare till evig landsflykt, sekreteraren Ehrenström och

öfverste Aminoff till lifstidsfängelse på Carlstens fästning, och en hoffröken hos prinsessan Sofia Albertina, Magdalena Rudenschöld, att på Riddarhustorget stå 1 timma i halsjern samt derefter till spinnhus på lifstid, hvilka straff äfven gingo i fullbordan. Vid fyllda 18 år, den 1 November 1796, mottog Gustaf Adolf riksstyrelsen. Hvad konungen vann genom rättvisa, förlorade han genom sin orubbliga egensinnighet, synnerligast i fråga om Napoleon. Detta medförde äfven Pomerns förlust. Det olyckliga kriget med Ryssland 1808 tillkom nu och bidrog att öka det allmänna missnöjet. Genom en palatsrevolution den 13 Mars 1809 afsattes Gustaf Adolf, och hertig Carl förmåddes ännu en gång att i egenskap af riksföreståndare öfvertaga styrelsen. Klockan 1 om natten affördes f. d. konungen till Drottningholm, hvarifrån han ytterligare transporterades till Gripsholm. Den 1 Maj uppsade ständerne honom tro och lydnad, och sedan en ny regeringsform blifvit af dem antagen, uppsteg hertigen af Södermanland den 29 Juni samma år, under namn af Carl XIII, på svenska tronen. Som emedlertid riket genom kriget med Ryssland var hardt nära branten af sitt förderf, blef ingenting angelägnare än att sluta fred med denna makt, hvilket äfven skedde den 27 September, ehuru med uppoffring af Finland. Emedan konungen redan var till åren, skreds äfven till val af tronföljare, som föll på prins Christian August af Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg, hvilken såsom svensk kronprins antog namnet Carl August. Denne dog likväl några månader derefter hastigt af slag under en resa till Skåne, men ryktet spridde sig att det skulle varit af förgift, och man antydde till och med excellensen greve Fersen och hans syster, grefvinnan Piper, såsom anstiftare till mordet. Detta föranledde ett uppträde, i vederstygglighet jemförligt med nästan hvilket som häldst i franska revolutionen af 1789. Då kronprinsens lik den 30 Juni 1810 skulle införas till Stockholm, intog greve Fersen i egenskap af riksmarskalk sitt rum i sorgetåget. På Stora Nygatan anfölls dock hans vagn med stenkastning, så att han måste taga sin tillflykt till ett hus i hörnet af Gråmunkegränd. Generaladjutanten Silversparre, som ditkom, lofvade folket, för att lugna det, att han skulle insättas i arrest på rådhuset, till dess saken hann blifva lagligen undersökt, men på vägen dit anfölls Fersen å nyo och mördades utanför sjelfva rådhuset på det skändligaste sätt med slag af parapluier och käppar. Kläderne sletos derpå af hans kropp, och liket mishandlades ännu ytterligare, utan att den på Riddarhustorget uppstälde militären företog det minsta för att afböja detta ohyggliga våld. För mensklighetens heder återstår den önskan, att ett sådant kannibaliskt uppträde aldrig mer i Sverige måtte ega rum. Till Carl Augusts efterträdare valdes nu prinsen af Ponte-Corvo, hvilken under namn af Carl XIV Johan den 5 Februari

1818 uppsteg på svenska tronen. En genom fredens alla välsignelser gynnad regering har under ett fjerdedels århundrade helat de sår kriget slagit, och endast få olyckor, hvilka det icke stått i regentens makt att kunna afvända, hafva hemsökt hufvudstaden. Så utbröt, den 12 Juni 1822, en förskräcklig eldsvåda, den största som i mannaminne öfvergått Stockholm. En stor del af byggnaderne på Blasieholmen, den gamla Skeppsholmskyrkan samt till och med Skeppsholmsbron uppgingo i rök.

De sista mera betydande olyckor, som träffat detta samhälle, var då 1834 och 1853 koleran utbröt derstädes. Under de 2 månader den förstnämnde år rasade, var högsta antalet af döda 200 om dagen, men detta varade endast några få dagar, hvarefter den åter aftog, men borttryckte likväl, enligt mortalitetstabellerne, 3,665 personer. Andra gången åter härjade den i hufvudstaden mer än dubbelt så länge, men borttog dock icke mer än 2,867 personer, ett, i proportion till sjukdomens varaktighet, lyckligtvis betydligt ringare antal.

Tredje gången hemsökte den Stockholm på hösten förlidet år och medtog då, under loppet af några månader, 560 personer.

Stamfadren för den nya dynastien intog den 26 April 1844, såsom en värdig efterträdare till våra frejdade Carlar, sitt rum i deras grifhvalf. Den allmänna jäsning som genomgick Europa yppade sig väl äfven 1838 och 1848 genom några små oroligheter i hufvudstaden, hvilka med vapenmakt måste stillas, men vi vilja hoppas att under Oskar I:s milda och rättvisa spira inga sådana vidare måtte komma i fråga, utan Stockholm fortsara att uppblomstra lika kraftigt, som under hans store företrädares regering. Under hela den tidrymd dessa få blad upptagit, få vi tillägga, att icke mindre än 413 riksmöten till närvarande tid blifvit hållne i hufvudstaden, ehuru icke utrymmet tillåtit oss att i denna korta beskrifning vidröra mer än några af de viktigaste.

Hvad hufvudstadens yttre utseende beträffar, har det under seklernes lopp naturligtvis undergått en betydlig förändring. Hela den egentliga Staden, äfvensom Riddarholmen, var omgifven af murar och torn. Såsom ett minne från denna tid återstår ännu ett torn vid assistanskontoret, kalladt gamla rundeln, men lärer dock ej vara äldre än sedan Gustaf I. Kärnan i dessa fästningsverk utgjordes af det fasta slottet med tornet Tre kronor, och detta fäste var ytterligare skyddadt mot nordnorden genom den starkt befästade Helgeandsholmen. Här lågo yttre och inre norre port. Den förra, som var belägen vid bron åt Norrmalm, försvarades, utom genom sin vindbrygga, utaf 3 torn, ett större och 2 mindre, hvarigenom vägen gick; den inre deremot, vid bron till staden, endast af ett fast rundt torn, hvarutaf lemnigar ännu lära finnas under grunden af Lejonbacken. Söderport var först belägen vid Jerntorget, men då Staden utvidgades blef

den flyttad och stod omkring år 1500 vid den s. k. qvarndammen. Af det yttre tornet synas ännu lemningar i murarne vid jernvägen eller den fordna stadsgravnen. Christian Tyrann lät väl vid sitt intåg 1520 nedrifva så väl norr- som söderport, men under Gustaf I:s regering reste de sig åter ur gruset. 1581 förordnade Johan III att Stockholms fästningsverk skulle förbättras och åter uppbyggas, men i slutet af Carl XI:s regering nedrefs södra tornet och till murarnes rivande på begge sidor om söderport lemnade Carl XII sitt tillstånd. Hvad stadens bebyggande beträffar, skulle man med skäl kunna indela den i tre perioder, trähus-, palats- och stenhuserperioden. Den förstnämnde af dessa komme då ostridigt att omfatta hela medeltiden, ja, ända till år 1650, den andra blefve visserligen den kortaste, men också den mest lysande eller till år 1700, och den tredje derifrån till nuvarande tid.

Till de förfärliga eldsvådor, hvilka vi sett öfvergå hufvudstaden, bidrog mycket trähusen, som vanligen voro täckte med torf- eller näfvertak, och korsverkshusen, hvilka man vid uppkommande eldsvådor knappast vågade nalkas, emedan så snart något af timret var förtärtdt af lågorne ramlade stora stycken af husen och begrafde alla kringstående. Flera konungar sökte väl genom kloka mått och steg afvända de vådor, som genom dessa eldfarliga byggnadsmaterialier uppkommo, såsom Gustaf I år 1552, hvarom ofvanföre är nämndt. Att det emedlertid gick långsamt med uppförandet af stenhus, kan synas af Johan III:s förnyade påbud härom 1581. Gustaf Adolf utfärdade 1630 och 1638 öppna bref i samma ändamål, liksom drottning Christina 1649 om stadens reglering, men dessa förordningar rörde merändels staden inom broarne, icke malmarne, hvarföre vi äfven i det föregående sett de största eldsvådor öfvergå dem. Men var hufvudstadens utseende ända till drottning Christinas tid mindre inbjudande, så fick den härför ersättning i den följande eller palatsperioden, då sådane män som Wrangel, Bonde, Rosenhane, Königsmark, De la Gardie, Oxenstjerna m. fl. förmedelst de i trettioåriga kriget samlade skatter uppförde hus, hvilka stolt kunde mäta sig med regerande furstars boningar i fremmande länder. Det måste verkligen varit en herrlig syn att i drottning Christinas tid skåda denna nordiska hufvudstad. Storkyrkan, Jacobs och Clara kyrkor prunkade då, liksom Riddarholmens, med spetsiga torn, hvilka sträckte sina spiror mot himlen; en mängd småtorn omgäfvö då ännu staden; De la Gardieska palatset, sedermera dramatiska theatern, och det Bondeska, nuvarande rådhuset, utbredde sina pelargångar eller höjde sina orientaliska domer och turkiska minareter; det nybyggda Riddarhuset och en mängd äreportar, hvilka ofta qvarstodo i flere år, uppvisade med stolthet sin massa af statyer; och öfver allt detta reste sig konungaborgen, utur hvars mitt

tornet Tre kronor, lik en krönt jette, höjde sig. Men var detta ett praktfullt skådespel, hvars like få utländska städer kunna uppvisa, så är det nuvarande Stockholm, om ej så storartadt, icke mindre intagande. Den herrliga natur, som omger denna hufvudstad, med sina sjöar omvexlande med skogbeväxta höjder, förblifver alltid densamma; den mängd af murkna träkojor, hvilka fordom trängdes med palatserne, hafva lemnat rum för massor af ljusa, rymliga stenhus; och det slott, som tronar öfver hufvudstaden, skall alltid genom renheten och smakfullheten af sina proportioner förblifva ett af de skönaste i Europa.

Märkliga Byggnader.

Kyrkor. I staden inom broarne:

1. *S:t Nicolai* eller *Storkyrkan* är, såsom vi af det föregående sett, grundlagd af Birger Jarl omkring år 1260. Hwad

Storkyrkan.

dess namn angår, äro många traditioner härom gängse. Somliga häfdatecknare tro att den uppkallats efter alla katolske sjöfarandes patron, *S:t Nicolaus*, andra att den fått sitt namn af en påflig nuntius, vid namn *Nicolaus*, som sedan sjelf blef påfve under namn af *Adrian IV*, eller af erkebiskopen *Nicolaus Hvit*, som skall varit när-

varande vid dess invigning. Men huru lätt kan icke hända, att någon af de påfvar, som vid denna tid beherrskade kristenheten,

gifvit kyrkan sitt namn. Af historien känna vi, att vid den tidpunkt, då man kan antaga att kyrkan först blifvit fullbordad, icke mindre än tvenne påfvar med detta namn regerat, Nicolaus III från 1277 till 1280, och Nicolaus IV, död 1292. Antäger man då Grundels uppgift, att kyrkan ej blifvit invigd förrän år 1306, så vinner den förmodan mycken trovärdighet, att kyrkan blifvit uppkallad till minne utaf någon af desse. Ända till Gustaf I:s tid bar den namnet bykyrkan, och att den, sedan dess, blifvit kallad Storkyrkan, är lätt begripligt, då man besinnar, att före Johan III:s regering det icke, utom denna, fanns annat än klosterkyrkor i hufvudstaden. Gustaf I lät 1548 eller, efter andra historieskrifvare, 1555 aftaga 15 alnar af choret för att utvidga slottsgrafven och vägen till slottet, så att grunden till detta chor nu befinner sig under gatan, men kyrkan tillökades deremot till samma bredd, som den nu innehar. 1567 och 1595 slog åskan ned i kyrkan och sednare gången på 3 ställen, men förorsakade lyckligtvis ej någon synnerlig skada. Storkyrkan undergick 1736 en fullständig reparation eller rättare ombyggnad, hvarmed ej slutades förr än 1743. Förstnämnde år nedtogs det gamla, spetsiga tornet, hvarmed den hittills varit prydd, dess i trenne afsatser brutna tak förändrades till det platta, som nu förefinnes, och de småtorn, som omgäfvö kyrkan och hvarmed hvarje sträfpelare slutades, borttogos. Det var vid denna tidpunkt façaden utåt slottsbacken efter stadsarkitekten Carlbergs ritning utfördes, och hvilken icke har något annat emot sig, än att den är uti italiensk stil, då kyrkan för öfrigt är byggd i göthisk, och den således alldeles icke passar dit. Det nuvarande tornet, som fullbordades 1742, skall hafva en höjd af 154 alnar, till globen räknadt. Ytterligare reparationer undergick kyrkan 1783 och 1825. Om den inre praktiken deraf under katholska tiden kan man göra sig en föreställning, då man får veta att den innehållit icke mindre än 27 serskilda kapeller och altaren, hvilka af enskilda eller korporationer "till deras sjäларыkt" derstädes blifvit inrättade, och hvartill anslagits en mängd donationer i hus, jord och penningar. Bland märkliga händelser, som timat inom dessa helgade murar, må, utom de här ofvan anförde, nämnas att gudstjensten här hölls första gången i Stockholm på svenska år 1525, att den förste lutherske erkebiskop, Laurentius Petri, valdes härstädes midsommardagen 1531, att klämtningen klockan 10 f. m. och 4 e. m., för att uppmana alla kristne till en kort bön, tog sin början den 4 Mars 1672, att sedan Carl XII:s död alla kongliga kröningar här försiggått, af hvilka många förut egt rum i Upsala, samt i sednare tider en förmälning, H. K. H. Kronprinsens, den 19 Juni 1850. En mängd saker tilldraga sig ännu i dag uti det inre af denna kyrka ovilkorligt åskådarens uppmärksamhet, hvaribland i första rummet må anföras den praktfulla altartaflan i form af ett skåp

med dörrar, och hvilken helt och hållet består af guld, silfver, elfenben och ebbeholtz. Den föreställer dels i en mängd silfverbasreliefer, dels i fristående figurer af samma metall, Christi födelse, lidande och uppståndelse, samt är 1654 skänkt till kyrkan af riksrådet friherre Adler Salvius, som skall hafva låtit förfärdiga den i Augsburg och derföre betalt 80,000 riksdaler, en oerhörd summa vid denna tidpunkt. Orgelverket, som invigdes år 1796, har 66 stämmor, skall vara det största i riket, och den förgyllda silfverljuskrona, som sitter i choret och hvilken skall väga icke mindre än 78 skålpund, är en skänk af Ebba Brahe till minne af att hon här 1618 blef vigd med fältherren grefve Jacob De la Gardie. Tvenne kolossala målningar af Ehrenstrahl pryda norra och södra väggarna af kyrkan på båda sidor om altaret. Den mindre, Christi nedtagande af korset, är 25 fot hög och 40 fot bred, den andra deremot, föreställande yttersta domen, 36 fot hög och 25 fot bred. De kungliga stolarne, uppvid choret på hvardera sidan om stora gången, öfverallt förgyllde och öfverst prydde med en stor konglig krona, äro 1694 i rikt bildsnideri förfärdigade efter grefve Nicodemus Tessins ritning. Bland de antiqviteter, som förvaras i denna kyrka, förtjenar i första rummet att nämnas St Görans kolossala bild till häst, hvilken Sten Sture den äldre 1488 lät förfärdiga till minne af sin seger öfver ryssarne vid Wiborg. Den är nu flyttad till södra kyrkdörren, men stod fordom öfverst i choret och hade sitt eget altare. Äldst, ehuru intagande minsta rummet, är utan tvifvel Olof den heliges stormhatt och sporrar, hvilka Erik XIV under ett infall i Norrige lät borttaga från Nidarås och 1564 till ett segertecken upphänga på en pelare nära altaret. Ett märkligt prof så väl på medeltidens konstfärdighet som dess föreställning om huru lätt de förfärligaste synder kunde försonas, är utan tvifvel den sjuarmade ljusstaken, en afbildning af den uti tabernaklet i Jerusalem, och som 1317 blifvit förärad till kyrkan af konung Magnus Smek, såsom en försoningsgård för hans af honom i Nyköping ihjelhungrade bröder, hertigarne Erik och Waldemar, hvilka äfven båda begrafdes härstädes, ehuru hertig Eriks lik 1322 förflyttades till Upsala. Flera dyrbara monumenter äro i denna kyrka äfven upprättade, såsom öfver generalfältherren grefve Jakob Pontusson De la Gardie, riksmarskalken grefve J. G. Stenbock och fältmarskalken Reenskiöld, likasom öfver de ofvannämnde båda kyrkans välgörare, Adler Salvius och David Klöcker Ehrenstrahl, på hvars sednare epitaphium inskriptionen slutas med de prunkande orden: *famam habet orbis*. Äfven ser man på en pelare längst fram vid choret ett präktigt monument af svart marmor med fristående figurer af alabaster, öfver fältmarskalken, riksrådet m. m. Simon Grundel Helmsfelt, hvilken stupade i slaget vid Landskrona år 1677. Under loppet af år 1854 försågs kyrkan med en varmapparat.

2. *S:t Gertruds* eller *Tyska kyrkan*. Konung Carl IX tillät 1607 de i Stockholm bosatte tyskar att utvidga och om-

Tyska Kyrkan.

bygga *S:t Gertruds* kapell, och sedan Gustaf II Adolf 1612 stadfäst denna förläning för evriga tider, företogs kyrkobyggnaden äntligen 1619. Egentliga ombyggnaden påbörjades dock ej förr än 1636 med ifver, då arbetet uppdrogs åt en tysk byggmästare, Hans Jak. Kristler från Nürnberg. Tornet, 111 aln. högt, hade då redan varit färdigt i 18 år, ty till detta hade grunden lång tid förut lagts af Johan III, ehuru dess byggnad ej egentligen börjades förrän 1613. Tornspiran blef 1826 å nyo kopparbeklädd, då äfven tuppen och kulorne å nyo förgylldes. Det härvarande klockspelet, det enda som finnes i Sverige, är 1663 förfärdigadt i Amsterdam af en hamburgare vid namn Frantz Hemonii. Det består af 28 större och mindre klockor samt skall hafva kostat i inköp 3,534 riksdaler specie. Första gången spelades derpå den 18 Juli 1666 och i början hvarje dag, men nu mera endast tisdagar och fredagar emellan klockan half 12 och 12. Vid så väl glada som sorgliga tillfällen begagnas det äfven i stället för vanliga klockor. Byggnaden af sjelfva kyrkan fullbordades 1642. Nuvarande altartafeln, fördelad i tre afdelningar, föreställande nattvarden, döpelsen och frälsarens bild, är skänkt till kyrkan af Johan Brehmer 1659,

bygga *S:t Gertruds* kapell, och sedan Gustaf II Adolf 1612 stadfäst denna förläning för evriga tider, företogs kyrkobyggnaden äntligen 1619. Egentliga ombyggnaden påbörjades dock ej förr än 1636 med ifver, då arbetet uppdrogs åt en tysk byggmästare, Hans Jak. Kristler från Nürnberg. Tornet, 111 aln. högt, hade då redan varit färdigt i 18 år, ty till detta hade grunden lång tid förut lagts af Johan III, ehuru dess

liksom predikstolen af köpmannen P. Hansson och hans hustru A. Steker år 1660. Den rikt sirade, betäckta logen för kongl. familjen, eller, som den i gamla handlingar benämnes, "konungastolen", uppfördes 1672. Det närvarande orgelverket deremot är jemförelsevis ganska nytt, ty det invigdes midsommardagen 1781. Tyska kyrkan är nu mera den enda i staden inom broarne, som har egen kyrkogård, ty såsom sådan kan väl icke gerna räknas passagen emellan Storkyrkan och Börsen. Den förra är stenlagd, planterad med träd och omgifven på tvenne sidor af ett galleri med hvalfportar. Det fordrades 20 års tid innan dessa katakomber hunno fullbordas, och konglig stadfästelse fick derpå 1717. 30 trappsteg leda ned till denna underjordiska labyrinth. Fordom hade församlingen tvenne kyrkoherdar, men efter 1817 blott en. Denna kyrka undergick den sista stora reparationen år 1848.

3. *Friderici* eller *Finska kyrkan*. Den finska nationella församlingen i Stockholm hade ingen egen kyrka förrän 1725, då det s. k. lilla Bollhuset vid slottsbacken med kongligt tillstånd dertill inköptes. Förut hade den fått hålla sin gudstjänst än i en, än i en annan af hufvudstadens kyrkor, såsom ifrån 1607 till 1719 i Riddarholmskyrkan, ehuru, för att ej borttaga någon tid för dess rätta församling, gudstjensten måste hållas klockan 5 på söndagsmorgonen. Från ofvannämnde tid till 1723 fick den begagna Catharina kyrka, men efter den brand, som detta år öfvergick denna kyrka, flyttades den till Skeppsholmens lilla, obetydliga. Från 1742 intill sednare tider har hvarje söndag, efter finska högmessans slut, hållits svensk predikan, men genom Kongl. Bref af 1841 har stadgats, att finsk gudstjänst skall hållas hvarje söndag från den 1 Juni till Oktober månads slut, men den öfriga delen af året endast hvar tredje söndag samt dessutom högtids- och böndagar.

4. *Franska reformerta Kyrkan*. Sedan fransk-engelska församlingen en lång tid förrättat sin gudstjänst uti engelska ministerns hus eller Catharina församlings nuvarande fattighus på Göthgatan, beslöt församlingen att, sedan fri religionsöfning blifvit den förunnad, uppbygga en egen kyrka. Grundstenen till denna kyrka lades den 30 Maj 1749 och den invigdes nyårsdagen 1752. Församlingens fåtalighet har emellertid gjort att ofta på långa mellantider ingen gudstjänst der kunnat hållas.

5. *Judarnes Kyrka* eller *Synagoga*. Då 1787 auktionkammaren flyttades till greve Polus' eller det nuvarande stadens hus på Myntgatan, blef det gamla auktionshuset vid Tyska brunnen ledigt. Detta uppläts nu åt judiska församlingen till synagoga mot en årlig hyra af 250 riksdaler banko. Den 12 Maj ofvannämnde år öppnades kyrkan till allmän gudstjänst. I fonden är tabernaklet anbringadt inom ett förhänge och mellan

förgyllda kolonner, till höger om detta äro båda lagtaflorne i rika infattningar uppsatte, och till venster derom ser man den sjuarmiga ljusastaken. Detta hus afstods sedermera 1812 för everldliga tider till judiska församlingen mot en köpesumma af 9,200 riksdaler banko.

På Riddarholmen:

6. *Riddarholmskyrkan.* Näst Storkyrkan är denna kyrka den äldsta i Stockholm. Såsom troligast kan antagas, att Magnus

Riddarholmskyrkan.

Birgersson, mera känd under namnet Ladulås, låtit anlägga gråmunkeklostret med dess kyrka mellan åren 1278 och 1285, ty utaf hans testamente, upprättadt i Skara sistnämnde år, ser man att flere gåfvor till denna kyrkas fullbordande blifvit af honom anordnade. Hela holmen Kedjeskär skänkte han likaledes påföljande året till Franciskaner- eller Gråbrödraklostret, hvarföre den äfven under hela katholska tiden bar namn af Gråmunkeholm. I denna kyrka blef Magnus Ladulås, enligt sitt

eget förordnande, begrafven år 1290. Hans sonson, hertig Magnus, som halshöggs på Helgeandsholmen 1320, fick äfven här sitt hvilorum, liksom 14 år förut den gamle riksföreståndaren Thorkel Knutson, hvilken äfven delat samma sorgliga öde. Men i slutet af samma århundrade eller 1382 föröfvades i denna kyrka ett nidingsdåd, som bevisar huru högt laglösheten vid denna tidpunkt i Sverige stigit. Det mäktiga riksdrotset Bo Jonsson Grip förföljde nemligen ända hit, såsom det tros af svartsjuka, sin egen slägtinge, riksrådet Carl Nilsson Ferla, och mördade honom vid sjelfva högaltaret, utan att han derföre någonsin blef ställd till rätta. Det enda minne häraf består af en liksten, delad i 12 delar, eller lika många sår den olycklige erhållit. Konung Carl VIII Knutson, som dog 1470, blef äfven härstädes begrafven. Under katholska tiden hade denna kyrka, utom högaltaret, 9 andra kapeller och altaren att uppvisa, hvaraf S:ta Mariæ altare, der Gustavianska grafchoret, och S:t Francisci altare, der det Carolinska är beläget. Genom Westerås Recess 1527 blef klostret emedlertid upphäfvat, men att gudstjenst icke desto mindre fortfarit att här hållas, kan skönjas derutaf, att Laurentius Petri den 29 September 1531 här högtidligen invigdes till Svea rikets erkebiskop, hvarvid Gustaf I med egen hand öfverlemnade honom herdestafven, såsom en erinran, "att han hade att föda och vårda Christi hjord." Genom riksdagsbeslutet i Örebro ofvannämnde år stadgades: "att Gråbrödraklostret i Stockholm, deri Claræ systrar en lång tid varit, skulle blifva ett helgeandshus; der fattiga och sjuka kunde intagas och underhållas." Nunnorne uppdrogos att betjena de sjuke. Alla andra fattiga och sjuka, från så väl gamla helgeandshuset som de andra sjukhusen, flyttades hit, och blef det gamla klostret således ett allmänt sjuk- och fattighus för hela hufvudstaden i 20 års tid eller till 1551, då det förordnades att detta helgeandshus skulle flyttas till Danviken. Som den gamla klosterkyrkan var i ett ganska förfallet tillstånd, beslöts tid efter annan dess iståndsättande, men detta kom ej till någon verkställighet förrän 1568, en reparation som Johan III, efter Erik XIV:s fall, med största kraft lät fortsätta. Den hann emedlertid ej fullbordas förrän 1576, men man kan snarare kalla det en ombyggnad, än reparation, ty kyrkan blef då bland annat tillökt med hela högchoret, så att man, utom de 3 förronämnda kyrkorne, äfven kan sägas hafva Johan III att tacka för denna verkliga prydnad för hufvudstaden. Denne konung fullbordade 1581 sitt verk, då han lät på tornet uppsätta spetsen, som 1589 ytterligare förbättrades. 1588 täcktes äfven kyrktaket med bly, som togs från de gamla klosterhusen. En jesuit, Laurentius Norvegus, hvars rätta namn var Laurentius Eriki Forserus, men af folket gemenligen kallades Klosterlasse, och som af samme konung insattes såsom doktor eller lärare i

Gråmunkeklostret, förorsakade mycken oro i hufvudstaden genom sitt blinda omvändelsenit, och anses varit en af de förmämsta orsakerna till denne konungs öfvergång till katolska läran. Ridderholmskyrkan uppläts till Laurentii begagnande och han inrättade derstädes ett kollegium, hvarest han undervisade ungdomen. Till minne af honom visas ett rum midt öfver sakristian, som ännu bär namnet Klosterlasses kammaré. Under Sigismunds korta regering utbröto i full låga de religionstvister, som under hans faders tid glimmat under askan. En af konungens polska betjenter, vid namn Brunswick, dog 1593. Katholikerne ville då begrafta honom i Gråmunkeholms kyrka, men rådet tillstyrkte att detta skulle ske på Clara kyrkogård eller på Södermalm. Icke destomindre försiggick begrafningen i denna kyrka på det högtidligaste "med ljus, kors, fana, sång och likpredikan" samt andra katholska ceremonier. Då förklarade lutherske presterne kyrkan för vanhelgad samt att de icke mer ville predika der. De klagade derjemte hos konungen, men i stället att ens besvara detta deras klagomål, lät han, då en till musikant förklädd prest i ett slagsmål blifvit dödad, förnya detta uppträde. Den 20 November försiggick begrafningen. 200 hejdukar åtföljde med laddade gevär liktåget. Då det inkom i kyrkan hade prinsessan Annas hofpredikant, Olof Simonis, som ville förhindra detta, uppstigit på predikstolen, slagit dörren i lås bakom sig och ställt några djeknar derframför såsom vakt. När hejdukarne fingo se detta, uppstod ett förfärligt tumult, hvarvid en person dödades, flere djeknar sårades och Olof Simonis med nöd undkom. Snart spridde sig ryktet härom i staden, borgrarne sammanskockade sig beväpnade för att ila sina trosförvandter till hjälp, och man talade om att röra stormklockan. Rådet skickade deputerade till konungen, men denne tog icke ett enda steg för att hämma oväsendet. Slutligen lyckades det genom vänligt tilltal borgmästarne att för denna gång blidka de uppretade sinnena och återställa lugnet.

När namnet på hela holmen, och således äfven på kyrkan, förändrats till det närvarande, är ganska osäkert. Det troligaste är dock, att efter ridderhusets uppförande den närbelägna holmen på 1630-talet erhållit sitt nuvarande namn, såsom Stockholms tänkebok för 1637 intygar, hvaruti Ridderholmen redan nämnes, men säkert är, att sedan de förmämste riddersmännen uppfört sina palatser på denna holme och skaffat sig hviloställen i den dervarande kyrkan, folket börjat kalla denna holme för Ridderholmen, hvilket sedan, då hofvet äfven difflyttade, föranledt ett påbud om en förändring af dess fordnä benämning. 1699 reparerades tornet, hvaruti ett nytt urverk uppsattes. Såsom ett prof af ovanlig kallblodighet och djerfhet anföres, att då den nya väderflöjeln 1700 skulle uppsättas, kopparslagaren N. Palm, som åtagit sig detta, på uti tornet inslagna jernspetsar

uppdrog sig utanpå detsamma till dess spets. På ryggen hade han torntuppen bunden, i fickorne 1 butelj och 2 glas samt i gördeln tvenne pistoler. Uppkommen till spetsen satte han sig gränsle öfver korset, uppsatte torntuppen, drack de kongligas och rikets skål, nedkastade glasen, afsköt pistolerne och begaf sig derpå ned från sin äfventyrliga färd, hvilken slutades lika lyckligt som den börjats. Hvad kyrkans inre angår, skänktes väl en altartafva af Johan III år 1575, men den nuvarande lärer vara förfärdigad under Carl XI:s tid. Af Johan III bekom den likaledes 1571 en predikstol, men 1642 gjordes en ny, som 1661 flyttades och ställdes vid främsta pelaren på norra sidan om altaret, men som helt och hållet borttogs då församlingen, den 11 September 1807, upplöstes och förenades med Storkyrkoförsamlingen. Nu uppföres endast en provisionel sådan vid kongliga begrafningar och andra dylika tillfällen. Orgelverket, förfärdigadt af Cahman, är uppsatt 1700, men fullkomligt ombygdt af Strand åren 1818 och 1819. Den i choret hängande ljuskronan af silfver är en gåfva af enkedrottning Hedvig Eleonora, till minne af dess gemål, konung Carl X Gustaf, och skall, enligt somliga uppgifter, väga nära 5,000 lod. Sedan konung Fredrik I år 1751 upplifvat Seraphimerorden, stadgades, att riddarne af densamma skulle dubbas antingen i Riddarholms- eller Slottskyrkan, och att de borde begrafvas i den förra kyrkan, så framt de icke egde något eget grafställe. I följe af detta förordnande äro alla seraphimerriddarnes på koppar målade vapensköldar uppsatte i choret af kyrkan. Denna är sålunda, ehuru den ej mera begagnas till gudstjenst, både ett pantheon för Sveriges ärorika minnen och en mausolé för dess hänsofne konungar. 1817 hitflyttades nemligen de i arsenalen vid Carl XIII:s torg dittills förvarade polska, ryska, österrikiska, saxiska och danska trophéer. Dessa med så mycket svenskt blod köpta fanor, standarer och vimplar pryda nu kyrkans pelare, och skola uppgå till ett antal af omkring 3,600. Dyrbara fosterländska minnen lågo äfven förvarade i flere rustningar så väl för häst som karl, hvilka voro uppsatte på stora gången upp till altaret, såsom Birger Jarls, konungarne Waldemars, Magnus Ladulås', Carl Knutsons, Carl IX:s, Gustaf Adolfs och Carl Gustafs m. fl., men desse finnas nu i Kongl. Lifruskammaren. Tvenne kongliga grafchor äro uppförde på båda sidor om högchoret, det Gustavianska och Carolinska. Det förra grundlades 1629 på befallning af Gustaf Adolf, som i sitt bref härom till kongl. senaten, hvaruti han anbefallde all möjlig skyndsamhet, tillade de profetiske orden: "jag vet väl att den krukkan, som ofta till brunnen bäres, varder dock en gång sönderslagen." Utom den store konungens eget lik, äro i detta grafchor hans gemål Maria Eleonora, 2 små prinsessor, prinsessan Agnes af Holstein, Adolf Fredrik med sin gemål, Gustaf III med sin gemål samt deras andra son, hertig Carl Gustaf af Småland,

hertig Carl Adolf af Wernland, Gustaf IV Adolfs andre son, Carl Gustaf, storfurste af Finland, hertig Fredrik Adolf af Östergöthland, Carl XIII med sin gemål, prinsessan Sofia Albertina, konung Carl XIV, prins Gustaf, samt slutligen arfprinsen Carl Oscar Wilhelm Fredrik begrafne, eller tillsammans 19 kongliga och furstliga personer. Alla dessa lik äro balsamerade, utom Gustaf III:s. Kistorne äro af ek, klädda med bly, men ej inneslutne i några koppar- eller tennkistor, med undantag af hertig Carl Gustafs af Småland. Uti en sarkofag af grön marmor nedsattes vid Gustaf Adolfs-festen 1832 i grafchoret derofvanför den store konungens stoft, och i tvenne med glas betäckta lådor förvarades de kläder han burit, då han sårades vid Danzig och Dirschau i Preussen, äfvensom dem Gustaf III bar så väl i slaget vid Svensksund som då han blef skjuten i operahuset, men dessa förvaras nu äfven i Lifrustkammaren. Grunden till Carolinska grafven lades 1686, men byggnaden afstannade under Carl XII:s regering i brist på medel. 1729 påbörjades den änyo och fullbordades 1743. I detta grafchor äro konungarne Carl X Gustaf och Carl XI med deras gemåler begrafne, samt dessutom Carl XI:s 5 barn, prinsarne Gustaf, Ulrik, Fredrik, Carl Gustaf och hertiginnan Hedvig Sophia af Holstein-Gottorp, samt kronprinsen Carl August, eller tillsammans 10 kongliga och furstliga personer. De flesta af dessas kistor, såsom varande från en äldre tid, äro förvarade i tennfoder, och uti Carl X:s lära alla regallerne i vanlig storlek samt af guld vara nedlagde. Carl XII:s samt Fredrik I:s och Ulrica Eleonoras kistor stå i marmor-sarkofager ofvan jord, och här såg man länge en med glas betäckt låda, hvaruti förvaras de kläder Carl XII bar, då han blef skjuten vid Fredrikshall, men desse äro numera flyttade till förstnämnde ställe. En mängd vapen, i listiden burne af framfarne svenska konungar, såsom värjor, svärd, sablar m. m., förvaras äfven i dessa båda grafchor. Utom tvenne monumenter i choret af kyrkan, hvilka konung Johan III lät upprätta åt konung Magnus Ladulås och Carl VIII Knutson, ser man här flere öfver Sveriges namnkunnigaste krigare. Den store fältherren Lennart Torstensson har här sitt serskilda grafchor, likasom Wasaborgska och Banérska ätterne på samma sida som Gustavianska grafven, samt Lejonhufvudska, Lewenhauptska och Wachtmeisterska ätterne på samma sida som den Carolinska. Gyllenstjernska och Oxenstjernska familjerne hafva äfven här sina grafvar, och ibland märkligare här begrafne män må äfven med skäl nämnas riksdrotset Christer Nilsson Wase, Sten Sture den yngre samt riksrådet Hogenskild Bjelke. Den sista olycka, som öfvergick denna kyrka, var då åskan 1835 antände det 146 alnar höga, spånbeslagna tornet, och detta helt och hållet afbrann. Ett annat, i göthisk stil af jern, efter ritning af professor Göthe och förfärdigadt vid Akers styckebruk, är sedan dess uppsatt. Alla

tropheerne frälsades dock lyckligen vid denna beklagansvärda eldsvåda och förvarades på rikssalen till år 1839, då de återfördes till deras fordna rum. En mängd af dessa sednare äro dock nyligen flyttade till f. d. prinsessan Sophia Albertinas palats, för att der förvaras till dess den nya Nationalmuseumbyggnaden hinner blifva färdig.

På Norrmalm:

7. *S:t Clara Kyrka.* Samtidig med Franciskanerklostrets grundläggning på Gråmunkeholm, kan man antaga S:t Clare

Clara Kyrka.

klosters. Enligt stora rimkrönikans utsago skulle det hafva skett af Magnus Ladulås 1282, hvarvid han firade denna högtidliga tilldragelse med processioner och riddarspel, samt ytterligare, för att gifva det uppstående nunneklostret större glans, lät sin egen sjuåriga dotter, prinsessan Richissa, der ingå såsom novis, och hvilken äfvenledes sedan blef en af dess första abbedissor. Med stor kostnad lät han af sten uppföra så väl kyrkan som klostret, och skänkte det, utom en mängd andra stora lägenheter, hela Norrmalm ifrån Norrström ända till Kungsbacken. Genom dessa donationer samt hans broders, hertig Bengts, och

flera andra herremäns föräringar och testamenten blef klosrett snart ganska rikt. Men genom en förskräcklig eldsvåda år 1446, äfvensom genom de oupphörliga krigen under hela femtonde seklet emellan svenskar och danskar, sjönk det åter småningom ned från sitt välstånd. Då den sista abbedissan, Anna Renholdsdotter Lehusen, dertill, under det Gustaf I år 1522 belägrade hufvudstaden, begick ett nesligt förräderi, i det hon till danska besättningen utlefvererade flere svenskar, som lyckats undkomma ur staden och sökt sin tillflykt i klostret, gaf detta konungen anledning att, efter Westerås recess, som upphäfde alla kloster i hela riket, 1527 låta nedrifva detta. De husvillanunnorna fingo emedlertid, såsom vi ofvanföre sett, tillstånd att för deras öfriga lifstid inflytta i det af gråbröderne utrymda franciskanerklostret på Riddarholmen. På den gamla grunden lät Johan III år 1572 börja uppförandet af den nuvarande kyrkan. Hela Norrmalm på båda sidor om Brunkeberg utgjorde då en enda församling, hvars moderkyrka var S:t Clara. Det fordna spetsiga tornet var kopparbeslaget och 166 alnar högt. Kyrkans koppartak, som blef pålagdt 1647, skall hafva vägt nära 123 skeppund, och drottning Christina skänkte till detta ändamål 600 daler silfvermynt. 1723 den 14 Maj nedslog åskan i tornet och tände visserligen, men elden släcktes dock inom tvenne timmar. Men den 8 Juni 1751, då en stor del af Norrmalm äfven lades i aska, tog det förstörande elementet sin skada igen. Elden spred sig alltmer och fattade slutligen äfven i det sköna tornet. Det ramlade efter flera timmars motstånd, antände i sitt fall sjelfva kyrkan, koppartaket uppsmälte och altare, predikstol, minnesvårdar, till och med de dödas ben i grafvarne förtärdes af lågorne. Församlingens förre kyrkoherde, doktor Troilius, som några få månader förut blifvit utnämnd till biskop i Westerås, visade sig vid detta olyckliga tillfälle outtröttlig att bistå och hjälpa. På hans hemställan hos konungen fick all den uppsmälta kopparn utmyntas till penningar och användas till den nya kyrkobyggnaden, en hjälp af stor vigt i nödens stund. Stamböcker och enskildas frivilliga gåfvor fyllde återstoden i kostnaden för dess återuppförande. 14 dagar efter branden påbörjades arbetet och framskred med sådan drift, att kyrkan påskdagen 1753 å nyo invigdes af erkebiskop Henrik Benzelius. Orgelverket, bestående af 40 stämmor, fullbordades 1761 med en kostnad af 32,000 daler kopparmynt, och är skänkt till kyrkan af bryggaren Sven Svensson Ros' enka, E. R. Höyer. Det nya, praktfulla altaret, med symboliska altarprydnader af Sergel, invigdes 1790. Altartaflan är målad af professor Hoffman och en reproduktion af Rubens' namnkunniga Christi nedtagande af korset, hvartill originalet finnes uti domkyrkan i Antwerpen. Några monumenter, ehuru få, finnas äfven här i kyrkan, såsom öfver Meyerska släkten, öfver general Siegroth, stats-

sekreteraren Segercrona, presidenten Ridderstolpe, amiral Ankarcrantz, äfvensom ett af svart och hvit marmor, uppsatt af Svenska Akademien åt skalden, greve G. F. Gyllenborg. Kyrkan förses nu med varmapparater. På kyrkogården vid södra gallerporten, en skänk af Carl XI, har kejsrerliga rikshofrådet D'Antivari, som var österrikisk ministerresident vid svenska hofvet i 42 år och som dog härstädes 1763, åt sig låtit uppbygga ett serskildt grafkapell. Bland de för öfrigt på kyrkogården upprättade monumenter, är äfven ett i porfyr, af Svenska Akademien uppfördt åt skalden Leopold. Bellman lærer likaledes vara begrafven på denna kyrkogård, men man känner nu mera ej ens stället, der hans stoft hvilar. Emedlertid har likaledes Svenska Akademien på norra sidan åt honom låtit upprätta ett monument af bronz, äfvensom ett åt fru Lenngren. Ett mera storartadt monument är det grafkor, excellensen C. Löwenhjelm vid norra kyrkmuren låtit uppföra åt sin maka, Ebba De Geer.

8. *Adolf Fredriks Kyrka.* År 1673 biföll Carl XI att ett trädkapell, såsom evärdeligt annex till S:t Clara kyrka,

Adolf Fredriks Kyrka.

skulle få uppbyggas på samma plats, der nu Adolf Fredriks kyrka är belägen. Detta kapell, bestående af en rundel och 4 flyglar af 20 alnars längd hvardera, stod redan till det yttre färdigt om våren 1674. Rådsmannen Olof Larsson åtog sig då ej allenast att till Clara kyrkokassa betala hela kostnaden för dess uppförande, 5,000 daler kopparmynt, utan äfven bekosta hvad som ytterligare fordrades för att få det i fullkomligt skick. Till minne af denna frikostighet blef det, med kongligt tillstånd, kalladt S:t Olofs kapell. Det blef väl tillbyggt 1694, men som församlingen alltmer tillväxte och slutligen saknade utrymme, beslöts att en kyrkobyggnad af sten skulle uppföras, hvartill grunden lades af konung Adolf Fredrik den 23 Maj 1768. Det gamla trädkapellet nedrefs emellertid icke genast, ehuru den nya korskyrkan uppfördes omkring detsamma, utan begagnades en lång tid ännu till gudstjenst. År 1773 biföll Gustaf III att Clara och S:t Olofs församlingar skulle få åtskiljas, denna sednare få sin egen kyrkoherde, samt att den nybyggda kyrkan, till minne af hans konungslige fader, dess grundläggare, skulle få bära namnet Adolf Fredrik. Påföljande år, den 27 Nov., bevistade han sjelf dess invigning af pastor primarius, doktor Herveghr. At friherre Adlercrantz, som uppgjort ritningen till kyrkan, gafs en äreskänk af 2,000 R:dr, men för arbetets drift har man att tacka borgmästaren Beve. En tysk, vid namn Elis, hade uppsigten vid byggnadsarbetet. Tornet har 3 klockor. Den stora klockan är skänkt af fru von Balthasar Knigge, mellanklockan är omgjuten på bekostnad af bryggaren Brandelius och bagaren Plath, och slutligen den lilla på bekostnad af ryttmästaren och bagaren Lundh. Altartaflan, en förträfflig basrelief af Sergel, föreställer Christi uppståndelse. Ett monument, äfven af samma hand, och som försvarar den store bildhuggarens rykte, är det öfver filosofen René des Cartes, hvilken, enligt 17:de seklets bruk, latiniserade sitt namn och i sina skrifter kallade sig Cartesius, uppfördt i denna kyrka år 1770 på dåvarande kronprinsens bekostnad. Franske ministern Chanut hade i det förenämnda S:t Olofs kapell åt Cartesius låtit uppresa ett monument af träd, men filosofens lik upptogs någon tid derefter och fördes till Paris för att begravas i Site Gènevièves kyrkogård. Men stympadt skulle det dock återkomma till fäderneslandet. Härom berättas följande anekdot. Då det skulle föras till fartyget, hade en kapten vid gardet, som uppgifves heta Israel Planström, på det Sverige ändock icke skulle gå miste om alla lemnigarne af en så ryktbar man, eller måhända redan då af frenologisk rofgrighet, undansnillat hans hufvudskål mot en annan. Efter Planströms död fanns den, efter många öden, 1754 i Hägerflyktska släkten, af hvilken hofrådet Archenholtz köpte hälften. Derefter var den i Stiernmans, Olof Celsii och Sparrmans ego, efter hvars död den såldes på auktion, hvarvid någon

af franska legationen lærer inköpt den och öfversändt den till Frankrike. På kyrkogården hvilat, liksom för att vara närmare dessa sina arbeten, Johan Tobias Sergel sjelf, en konstnär, hvars namn en gång med beundran nämndes af en hel verldsdel. Dessutom finnas här gravvårdar öfver generalen, friherre Tibell, enkefru Knigge, commercerådet Filéen m. fl.

9. *S:t Jakobs Kyrka.* Redan på 1300-talet skall en kyrka med detta namn stått på ungefär samma plats som den nuvarande, och nämnes i allmänna handlingar ända till 1439, då ett möte blifvit hållet derstädes, hvarvid en stadga gjordes om högmålssaker, men 1527 nedrefs denna förfallna kyrka på Gustaf I:s befallning, tillika med flera andra byggnader på Norrmalm, som kunde tjena en belägrande fiende till värn och beskydd. Väl var Johan III redan 1580 betänkt på återuppbyggande af en ny kyrka i den nedbrutnas ställe, men detta kom dock ej till något utförande förr än 1588. Arbetet gick emedlertid så långsamt, att sidomurarna vid konungens död 1592 ej ännu voro fullkomligt uppförde. I sådant skick förblef kyrkan i nära 50 år, tilldess äntligen, under drottning Christinas regering, arbetet 1641 åter företogs och bedrefs med sådan kraft, att kyrkan den 26 November 1643 kunde invigas. Tornbyggnaden börjades 1644 och fullbordades påföljande året. För öfrigt lærer drottning Christina skänkt till kyrkan så väl kopparen till tak-täckning som den första altartafeln, rikskansleren grefve Magnus De la Gardie dopfunten och en af läktarne, samt krigsrådet och öfversten H. Fleming predikstolen. Genom kongligt bref, date-

Jakobs kyrka.

radt dagen före kyrkans invigning, delades Norrmalm i tvenne församlingar, så att den delen deraf, som var belägen öster om Brunkeberg ifrån Norrmalms (numera Gustaf Adolfs) torg, lades under denna kyrka, och allt på vestra sidan under S:t Clara. Det gamla, spetsiga tornet afbrann natten emellan den 14 och 15 Maj 1723 genom åskeld, äfvensom största delen af taket, men kyrkans inre blef dock oskadadt. 1739 var den dock åter iståndsatt och ett lägre torn uppfördt i det förras ställe. Det närvarande orgelverket invigdes 1746 och anses för ett af de bättre i Stockholm. Vid den stora reparation kyrkan undergick 1814 uppsattes en ny predikstol, men denna måste redan 1826 lemna rum för en annan, hvar till skulpturarbetet är af bildhuggaren Pettersson och draperiet af professor Göthe. Samma förhållande var äfven med altartaflan. Den af drottning Christina förärade borttogs vid ofvannämnde reparation, då en af professor Hasselgren målad och föreställande Frälsarens uppståndelse, intog den förras rum. Denna utbyttes emedertid 1828 mot den nuvarande af prof. Westin, föreställande Christi förklaring. En varmapparat skall oförtöfvadt anbringas. Grefliga Hornska familjen har här ett eget grafchor, hvaruti den namnkunnige riksmarsken, grefve Gustaf Horn är begrafven. På denna församlings kyrkogård hvilat likaledes den store skalden Joh. Henr. Kellgren.

10. *S:t Johannis Kyrka.* Enligt hvad ett edikt från 1454 innehåller, skall redan i Carl Knutsons tid en del af S:t Jörens kapellgård blifvit gifven åt S:t Jakobs församling till begravningsplats, emedan S:t Jakobs kyrkogård till största del var anslagen till den närbelägna kongliga trädgårdens utvidgande. Då S:t Jakobs kyrka, såsom vi ofvanföre sett, 1588 åter uppstod i förnyad skepnad, bibehölls Brunkebergs kyrkogård, den nuvarande S:t Johannis, i egenskap af församlingens begravningsplats. Öfverståhållaren C. Fleming befalldes 1636 att ett litet trädkapell der skulle uppsättas "till mera bekvämlighet vid likfärder." Byggnaden börjades och fullbordades samma år under tillsyn af dåvarande slottsbokhållaren Johan Ericsson Furubom, hvilken, ehuru kostnaden för byggnadsmaterialierne togos af slottsbyggnadsmedlen, likväl aflönade arbetarne af sina egna. Oaktadt denna berömvärda frikostighet kallades det på spe af allmänheten Jan Ericssons kyrka, men han sjelf kallade den S:t Johannes, hvilket namn den äfven sedan dess bibehållit. Den begagnades först en längre tid såsom likhus och ingen egentlig gudstjenst hölls der förr än 1671. Först 1674 uppsattes en predikstol och året derpå ett altare. Samma år förknade sig kapellboarne med moderförsamlingen angående tidegården samt ordentlig gudstjensts hållande derstädes, och förklarade sig aldrig vilja skiljas från S:t Jakobs församling. År 1692 nedtogs det lilla, åldriga tornet och en klockstapel upbyggdes i stället. Altartaflan, målad 1682 och föreställande

Herdarnes tillbedjande, är en skänk af gulddragaren Reimer, och den nuvarande, 1742 uppsatta, predikstolen gifven af slag-taren Söderman. Fyra serskilda gånger, åren 1676, 1678, 1727 och 1731, har kyrkan blifvit tillbyggd, och för hvarje gång någon olika del. På detta sätt har det från början snart sagdt runda kapellet nu blifvit en korskyrka. Flera gånger har man varit betänkt att uppföra en af sten, och grunden till en sådan blef verkligen med stor högtidlighet den 14 September 1783 af Gustaf III lagd, men af brist på medel kom det dock aldrig längre, och den mer än 200-åriga träkyrkan begagnas således ännu hvarje söndag till gudstjenst.

På Norrmalm finnas äfven tvenne kapell, det katholska eller S:tæ Eugeniæ och Methodistkapellet eller s. k. Engelska kyrkan, men i hvilken sednare dock numera endast bibelförklar-ningar hållas.

På Kungsholmen:

11. *Ulrica Eleonora* eller *Kungsholms Kyrka*. De få invånare, hvilka 1529 bebodde det så kallade munklägret, förklarades då höra under Storkyrkoförsamlingen och 1636 under S:t Clara. Men då holmen hunnit temligen befolkas och bebyggas, ingingo några derstädes bosatte med anhållan att få upprätta en egen kyrka. Denna ansökning bifölls 1674, en stor, förut varande, träbyggnad inköptes då och inreddes till kyrka, samt invigdes påföljande året af erkebiskop Stigzelius. Men sedan den 20 Mars 1679 en svår vådeld öfvergått densamma, måste gudstjensten en lång tid hållas i ett privat hus nere vid nya bron. Väl hade grund till en ny stenkyrka blifvit lagd redan den 10 Maj 1673, men församlingens fåtalighet och fattigdom hindrat fortsättandet. Genom en mängd tillskott, så väl af kronan som enskilda, framskred kyrkbyggnaden dock så vida, att densamma den 2 December 1688 invigdes af erkebiskop Sybelius i enkedrottning Hedvig Eleonoras och Carl XI:s öfver-varo, hvilken tillät att den skulle få uppkallas efter hans gemål, Ulrica Eleonora, äfvensom han, i de privilegier han 1672 för-unnat denna stadsdel, medgifvit att den fick bära namnet Kungs-holmen. Arkitekten Mathias Spiler skall hafva uppgjort ritningen till kyrkan. Den nuvarande kupolen med sitt torn fullbordades 1810. Den predikstol, den rike köpmannen Anders Larsson 1605 skänkte Storkyrkan, förärades 1702 till denna, men har i sednare tider blifvit utbytt mot en ny, förfärdigad af ornaments-bildhuggären Thoman efter ritning af professor Gjörvell. Den är skänkt af sergeanten J. Carlgren. Det gamla altaret, på samma gång som predikstolen skänkt af Storkyrkoförsamlingen och som Gustaf Adolf 1626 lärar tagit uti staden Braunsberg i Preussen, är äfven ersatt af ett nytt. På kaptenerne Westins, faders och sons, beköstdnad är detta med altardisk och altartafla

1824 uppsatt. Den sednare är målad af professor Westin och föreställer Christi uppståndelse. Orgelverket är förfärdigadt af Strand. På kyrkogården hvilat skalden Erik Sjöberg, känd i den litterära världen under namnet Vitalis.

På Ladugårdslandet:

12. *Hedvig Eleonora* eller *Ladugårdslands Kyrka*. År 1629 blef Ladugårdslandet skiljdt från S:t Jakob, och den nya eller Amiralitetsförsamlingen fick sin egen lilla kyrka på den så kallade Kyrkholmen invid Blasieholmen. Grunden till en annan kyrka för amiralitetet lades dock 1658 på Ladugårdslandet efter J. de la Vallées ritning, men sedan denna kyrkobyggnad, i brist på medel, helt och hållet afstannat, uppfördes bredvid densamma år 1670 en interimskyrka af trä. Sedan amiralitetet jemte örlogsfloktan blifvit flyttade till Carlskrona, uppläts träkyrkan åt Ladugårdslandets invånare till begagnande, men ej förrän 1730 kunde den för mer än 70 år tillbaka påbörjade kyrkobyggnaden fortsättas. Ändtligen blef den så till vida färdig, att den kunde invigas den 21 Augusti 1737, hvarvid den uppkallades efter förste grundläggarens, Carl X:s, gemål, Hedvig Eleonora. Den gamla träkyrkan nedrefs året derpå. Altartaflan, skänkt af handlanden J. Casson och föreställande Kristus på korset, förmenas vara af Ehrenstrahl eller också utaf en af hans skickligare elever, Schröder. Orgelverket, förfärdigadt af Green och Stråle, består af 30 stämmor och fullbordades 1760. I början af detta århundrade, sedan den åldriga, år 1697 på södra sidan af Artillerigården uppförda kyrka blifvit nedrifven, ämnade man att i ena hörnet af densamma anlägga en kyrka för artilleriförsamlingen, men denna tanke uppgafs snart och församlingen håller nu sin gudstjenst tillsammans med Ladugårdslands, emot det att regementets presterskap alternerar vid gudstjenstens förrättande. Såsom något anmärkningsvärdt kan anföras, att den största af klockorne i den åldriga klockstapeln är tagen vid Kronoborgs eröfring 1658, ehuru omgjuten 1671. På kyrkogården är ett monument upprest öfver general Cardell.

På Skeppsholmen:

13. *Carl Johans* eller *Skeppsholms Kyrka*. Sedan den på Kyrkholmen år 1629 uppförda träkyrkan, vanligen Holmkyrkan kallad, vid den 1822 Blasieholmen öfvergångna eldsvåda blifvit lagd i aska, grundlades denna på Skeppsholmen år 1826. Efter det byggnaden flere gånger afstannat, invigdes den slutligen den 24 Juli 1842. Det är en åttkantig byggnad med 4 framspringande så kallade avanteorpser samt 8 stora fönster. Altartaflan är målad af professor Sandberg. På båda sidor om altaret äro uppställda reproduktioner i mindre skala af framlidne professor Byströms för Linköpings domkyrka förfärdigade grupper: Tron,

Hoppet och Kärleken, äfvensom i nischer kring väggarna de 12 Apostlarne, modellerade, liksom de ofvannämnde grupperne, i gips. Från en ofvanpå kupolen anbringad, kring den lilla öfverbyggnaden löpande altan har man en herrlig utsigt öfver hufvudstaden med alla dess serskilda, vidt spridda delar.

På Södermalm:

14. *Catharina Kyrka.* Der det trädkapell stått, som Johan III år 1576 låtit uppbygga för att ära Sten Sture den yngres minne, hvars lik Christian Tyrann lät upptaga och på denna plats förbränna tillika med alla de vid Stockholms blodbad afrättades kroppar, beslöt konung Carl Gustaf att uppresa en kyrka af sten, hvartill grundvalen lades den 2 Maj 1656. Jean de la Vallée, densamme som uppgjort planen till Ladugårdslandets rotunda, gaf äfven ritning till denna kyrka. En provisionel träkyrka uppfördes, hvaruti första predikan hölls redan den 8 Oktober samma år, ehuru denna kyrka ej hann fullbordas förrän 1658. Men ännu 1670 återstod en del af målningen på den stora kyrkobyggnaden, och först vid slutet af året derpå skedde första bänkdeleningen. Konung Carl X Gustaf skall hafva gifvit den namnet Catharina efter sin moder, konung Carl IX:s dotter. Sitt första altare bekom denna kyrka, liksom Kungsholmens, från Storkyrkan. Catharina ödelades väl genom 1723 års våld, men inom halftannat år blef den dock så till vida iståndsatt, att den å nyo kunde invigas. Kyrkan

Catharina Kyrka.

utgöres af en rotunda med 4 flyglar och lika många ingångs-portar, en i hvarje väderstreck. Det medlersta tornet blef vid kyrkans iståndsättande förvandladt till dôme, efter ritning af borgmästaren Adelcrantz. Denna dôme är omgifven af 4 små-torn, hvilket nästan gifver kyrkan utseende af en turkisk moské. Detta, jemte dess upphöjda läge, gör den till en af de skönaste tempel i hufvudstaden. I dessa 4 sidobyggnader äro Liljenhoff-ska grafven, ett begravnings- och bisättningskapell, sakristian samt uppgången till tornen och hvalfven. Kyrkans längd invändigt från söder till norr är 79 alnar, och lika långt från öster till vester, samt flyglarnes bredd 32 alnar. Altaret är invigt 1734 och altartaflan, målad af Masréliez, föreställer då Simeon lofsjunger Frälsaren i templet. Predikstolen är förfärdigad 1753 på bekostnad af en fru Heitzler, och orgelverket började byggas 1749. Sednaste invändiga reparationen skedde 1830, samt utvändiga 1848. Kyrkogården, den största i Stock-holm, är ganska vacker med sina åldriga alléer.

15. *Maria Magdalena Kyrka* är först uppbyggd år 1489 af riksföreståndaren Sten Sture den äldre. Gustaf I lät 1527 befalla dess nedrivande, såsom man förmodar af samma orsak hvilken föranlät honom att företaga detsamma med Clara kloster och Jakobs kyrka på Norrmalm. Om den krigslist, hvartill Peder Fredag begagnade denna kyrka, är ofvanföre omnämndt. På samma ställe der den forna kyrkan stått, lät Johan III år 1576 grundlägga den nuvarande. Vid konungens död afstannade väl dess byggnad, men Gustaf Adolf befallde 1626 att den skulle fullbordas. 58 år efter denna kyrkas anläggning, eller 1634, var den slutligen så färdig, att den kunde invigas. Åren 1658 och 1659 tillbyggdes högchoret, och 1673 lades grunden till tornet, som blef färdigt 1682 samt, tillika med kyrkan, täckt med koppar år 1733. Den 19 Juli 1759 afbrann dock denna vackra kyrka, hvilket sorgliga öde delades af nästan hela Maria församling. Dess iståndsättande företogs dock med den drift, att densamma, fjerde året efter branden, den 22 Maj 1763 å nyo invigdes. Altartaflan är af Louis Masreliez. Bland de minnesvårdar, hvilka efter branden blifvit i denna kyrka upp-satte, är en öfver framlidne presidenten i Kammar-revisionen Vult von Steyern, som församlingsboerne bekostat till betygande af deras tacksamhet för det nit och den möda, han visat vid kyrkans iståndsättande, äfvensom en öfver framlidne Canzlirådet Berch. 1849 undergick kyrkan en större reparation. Till torn-byggnaden hade väl länge en ritning varit uppgjord, men full-bordandet deraf uppskjutet, till dess tornet äntligen 1824 för-seddes med nuvarande öfverbyggnad. Bland andra på kyrko-gården varande minnesvårdar, förtjena att anmärkas en åt envoyén P. O. von Asp på norra sidan upprest, samt en af marmor åt grosshandlaren D. Asplund, så aktad af Stockholms